

Pierwszy rok działalności Narodowego Centrum Nauki

Zbigniew Błocki

Narodowe Centrum Nauki zostało utworzone na mocy ustawy uchwalonej 30 kwietnia 2010 r., która była częścią większego pakietu legislacyjnego dotyczącego systemu polskiej nauki. Zgodnie z tą ustawą, głównym zadaniem NCN jest finansowanie badań podstawowych realizowanych w formie projektów badawczych, a także stypendiów doktorskich i staży podoktorskich. Uchwalona także w tym pakiecie ustawa o zasadach finansowania nauki definiuje badania podstawowe jako *oryginalne prace badawcze eksperymentalne lub teoretyczne podejmowane przede wszystkim w celu zdobywania nowej wiedzy o podstawach zjawisk i obserwowalnych faktów bez nastawienia na bezpośrednie praktyczne zastosowanie lub użytkowanie*. Oczywiście matematyka tę definicję spełnia, sprawa jest jednak znacznie bardziej skomplikowana w przypadku niektórych innych rodzajów badań, na przykład w naukach inżynierskich.

Konkursy grantowe były moim zdaniem praktycznie jedynym istotnym nowym elementem w systemie polskiej nauki wprowadzonym po zmianach ustrojowych w 1989 r. NCN przejął w tym zakresie zadania, które od 1991 r. realizował Komitet Badań Naukowych, włączony w 2005 r. w struktury MNiSW jako Rada Nauki. Podstawową różnicą między NCN a jego poprzednikami jest całkowite wyłączenie go z Ministerstwa i pozostawienie najważniejszych decyzji w rękach naukowców tworzących 24-osobową Radę Centrum. Nie bez znaczenia jest również ustawowe zlokalizowanie siedziby Centrum w Krakowie.

W przeciwieństwie do zasad wyboru Rady Narodowego Centrum Badań i Rozwoju, Komitetu Ewaluacji Jednostek Naukowych czy Komitetu Polityki Naukowej, wybór Rady Narodowego Centrum Nauki był dwustopniowy. Minister Barbara Kudrycka powołała najpierw Zespół Identyfikujący w składzie:

- Adam Proń (chemia, Komisariat Energii Atomowej w Grenoble, Politechnika Warszawska),
- Piotr Sztompka (socjologia, Uniwersytet Jagielloński),
- Stanisław Woronowicz (fizyka matematyczna, Uniwersytet Warszawski),
- Franciszek Ziejka (literatura polska, Uniwersytet Jagielloński),
- Maciej Żylicz (biologia, Międzynarodowy Instytut Biologii Molekularnej i Komórkowej, przewodniczący),

którego zadaniem było wyłonienie 24 kandydatur do Rady spośród 347 osób zgłoszonych przez jednostki naukowe posiadające co najmniej kategorię A oraz przez organizacje reprezentujące środowisko naukowe (w tym PTM, który zgłosił dwie kandydatury, obie w ostateczności wybrane). W wyniku rekomendacji Zespołu minister Kudrycka 15 grudnia 2010 r. powołała Radę NCN w następującym składzie:

- Jacek Błazewicz (informatyka, Politechnika Poznańska),
- Zbigniew Błocki (matematyka, Uniwersytet Jagielloński),
- Bożena Czerny (astronomia, Centrum Astronomiczne im. M. Kopernika PAN),
- Andrzej Duda (chemia, Centrum Badań Molekularnych i Makromolekularnych PAN w Łodzi),
- Krzysztof Frysztacki (socjologia, Uniwersytet Jagielloński),
- Jakub Gołąb (immunologia, Warszawski Uniwersytet Medyczny),
- Janusz Janeczek (geologia, Uniwersytet Śląski),
- Janina Jóźwiak (demografia, Szkoła Główna Handlowa),
- Leszek Kaczmarek (biologia, Instytut Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego PAN),
- Tomasz Kapitaniak (mechanika, Politechnika Łódzka),
- Michał Karoński (matematyka, Uniwersytet Adama Mickiewicza)
- Mirosław Kofta (socjologia, Uniwersytet Warszawski),
- Henryk Kozłowski (chemia, Uniwersytet Wrocławski),

- Leszek Leszczyński (prawo, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej),
- Teresa Malecka (muzykologia, Akademia Muzyczna w Krakowie),
- Tomasz Motyl (weterynaria, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego),
- Krzysztof Nowak (biologia, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu),
- Wojciech Nowakowski (archeologia, Uniwersytet Warszawski),
- Ryszard Nycz (filologia polska, Uniwersytet Jagielloński, Instytut Badań Literackich PAN),
- Jerzy Pałka (farmakologia, Uniwersytet Medyczny w Białymstoku),
- Andrzej Szostek (etyka, Katolicki Uniwersytet Lubelski)
- Adam Torbicki (kardiologia, Instytut Gruźlicy i Chorób Płuc w Warszawie)
- Wojciech Tygielski (historia, Uniwersytet Warszawski),
- Marek Żukowski (fizyka, Uniwersytet Gdański).

Tego samego dnia Rada rozpoczęła pracę, między innymi wybierając Michała Karońskiego na swojego przewodniczącego.

Zgodnie z ustawą, do kompetencji Rady NCN należy w szczególności określanie warunków przeprowadzania konkursów na projekty badawcze, podział środków finansowych na poszczególne dyscypliny, a także wybór zespołów ekspertów do oceny wniosków w danym konkursie. Jedną z pierwszych decyzji Rady, podjętą w lutym 2011 r., był nowy podział na 25 dyscyplin (paneli), w ramach których przeprowadzane są konkursy. Co prawda akurat dla matematyki nie oznaczało to żadnych zmian, jednak w przypadku wielu innych dziedzin były one, jak na polskie warunki, rewolucyjne. Postanowiono wzorować się na podziale jaki stosuje European Research Council w programie *Ideas*. Panele opisane są w sposób kierunkowy, a nie hasłowy, dla przykładu w naukach o życiu są panele zawierające elementy zarówno medycyny jak i weterynarii (np. panel NZ5 ma nazwę *Choroby niezakaźne ludzi i zwierząt*).

Rada zdecydowała się też dość istotnie zmienić sposób przeprowadzania konkursów, również wzorując się na ERC (a częściowo także na Fundacji na rzecz Nauki Polskiej). Zwycięzcy konkursu są wyłaniany w dwóch etapach. W pierwszym z nich członkowie zespołu ekspertów, zazwyczaj kilkunastoosobowego, powołanego przez Radę w ramach danego panelu, przygotowują po dwie pisemne opinie o każdym zgłoszonym wniosku. Następnie, bazując na tych opiniach, a przede wszystkim na wewnętrznej dyskusji całego zespołu, kwalifikują oni do następnego etapu mniej więcej dwa razy więcej wniosków niż jest przewidywanych do finansowania. W drugim etapie każdy zakwalifikowany wniosek jest wysyłany do dwóch recenzentów zewnętrznych, po czym zespół ekspertów sporządza ostateczny ranking. Trzeba podkreślić, że na obu etapach postępowania recenzje pełnią tylko charakter pomocniczy, ostateczna decyzja zawsze należy do całego zespołu.

Warto dodać przy okazji, że sposób wyłaniania zwycięzców konkursów w NCN czy FNP różni się wyraźnie od tego w przeprowadzanych obecnie przez Ministerstwo: na granty *Luventus Plus* i stypendia dla młodych naukowców. Jak pisał ostatnio Jakub Zakrzewski (*Granty Luventus Plus - czy minus*, *PAUza Akademicka*, 12 (2012)), współczynnik sukcesu w przypadku ostatniego konkursu na projekty *Luventus Plus* wynosił 52 % (340 wniosków, spośród 652 zgłoszonych, uzyskało finansowanie), podczas gdy w przypadku podstawowych grantów NCN mieści się on zwykle w przedziale 20 - 25 %. Wydaje się też, że wnioski w NCN są znacznie głębiej oceniane: w konkursie *Luventus Plus* wszystkie decyzje zostały podjęte przez grupę zaledwie 31 ekspertów z wszystkich dziedzin.

Rada ma również decydującą rolę w wyborze dyrektora NCN, mianując spośród siebie trzech z pięciu członków komisji konkursowej (pozostałych dwóch mianuje minister). W efekcie prac tej komisji na to stanowisko został powołany Andrzej Jajszczyk, profesor telekomunikacji Akademii Górniczo-Hutniczej, laureat Nagrody FNP za rok 2008. Swoją nominację odebrał z rąk minister Kudryckiej w czasie uroczystego otwarcia NCN 4 marca 2011 r., w którym wziął udział premier Donald Tusk, a niezapomnianą konferansjerkę prowadził Krzysztof Globisz.

Nowym elementem w systemie grantowym są koordynatorzy dyscyplin. Wyłaniani w konkursie przeprowadzonym przez Radę spośród osób posiadających stopień doktora, pełnią oni bardzo istotną rolę w całym procesie. Do ich kompetencji należy ogłaszanie i przeprowadzanie konkursów, ocena wniosków pod względem formalnym, organizowanie pracy zespołów ekspertów. W szczególnych przypadkach mogą oni również dokonać zmian kolejności projektów badawczych na liście rankingowej ustalonej przez zespół. Pierwszych ośmiu koordynatorów rozpoczęło pracę w marcu 2011 r. (kolejnych czworo zostało przyjętych ostatnio) i trzeba przyznać, że w pewnym sensie są oni sercem NCN. Jest to grupa pełnych zapału młodych ludzi, którzy z jednej strony nadzorują cały proces administracyjny związany z konkursami, a z drugiej coraz ważniejsza jest ich rola w doradzaniu Radzie.

To, że udało się ogłosić pierwsze konkursy już 15 marca (do czego niezbędne było wcześniejsze mianowanie dyrektora i koordynatorów) oraz przeprowadzić je tak by dostępne środki wydać do końca 2011 r. zakrawa moim zdaniem na cud. Myślę, że stało się to przede wszystkim dzięki determinacji przewodniczącego Rady (który notabene w semestrze letnim dojeżdżał na jej posiedzenia z Atlanty) oraz ogromnej pracy koordynatorów i pozostałych, sukcesywnie zatrudnianych pracowników. Trzeba dodać, że jeszcze w styczniu 2011 w NCN pracowało tylko 6 osób tymczasowo oddelegowanych z UJ, w lutym w Warszawie rozpoczęły się szkolenia dla pierwszej grupy około 30 pracowników, obecnie zaś jest już tam zatrudnionych ponad 90 osób. Ogromne podziękowania należą się też ekspertom, którzy zgodzili się pracować w czasie wakacji - każdy z nich musiał w lipcu zrecenzować średnio 20 wniosków, a także osobiście wziąć udział w spotkaniach zespołów.

Do tej pory NCN wprowadził następujące rodzaje konkursów:

- OPUS, odpowiednik dawnych projektów własnych;
- PRELUDIUM, dla osób nieposiadających stopnia doktora, odpowiednik dawnych projektów promotorskich, przy czym teraz kierownikiem projektu jest sam doktorant;
- SONATA, dla osób do 5 lat po doktoracie, na stworzenie własnego warsztatu badawczego, z założenia powinny to być duże projekty na 3-5 lat, dofinansowanie do 1 mln zł;
- HARMONIA, na współpracę międzynarodową, dawniej projekty międzynarodowe niewspółfinansowane (PMN);
- MAESTRO, nowy typ dużych projektów dla doświadczonych naukowców na 3-5 lat, dofinansowanie w wysokości 1-3 mln zł;
- staże podoktorskie, dobrze płatne (ok. 6 tys. zł netto na miesiąc) 3-letnie stanowiska dla osób do 5 lat po doktoracie, także dodatkowe pieniądze np. na wyjazdy.

(Muzyczne nazwy zostały wybrane w specjalnym konkursie ogłoszonym przez NCN.) Informację o już ogłoszonych konkursach, jak i wstępny harmonogram na następny rok można znaleźć na stronie www.ncn.gov.pl. Obecnie Rada pracuje też nad zasadami konkursu na stypendia doktorskie.

W działaniach NCN wyraźnie widać moim zdaniem determinację do wprowadzania nowych standardów w polskiej nauce. Jako przykład można podać zasadę wprowadzoną w niedawno ogłoszonym konkursie na staże podoktorskie, zgodnie z którą jednostka nie może zatrudnić własnych doktorantów - kandydat musi się nawet przenieść z innego województwa.

Wygląda na to, że chyba pierwszy raz od 20 lat to naukowcy, a nie urzędnicy mają decydujący głos przy ustalaniu zasad przeprowadzania konkursów grantowych. Wydaje mi się, że ustawodawcy, a szczególnie minister Kudryckiej, należą się za to wyrazy uznania. Trzeba również dodać, że w r. 2011 nastąpił wyraźny wzrost finansowania grantów: w 2009 r. wydano na nie 562 mln zł, w 2010 r. 651 mln, natomiast w 2011 r. w sumie 810 mln (z czego 340 mln wypłaciło jeszcze Ministerstwo, a 470 mln NCN). Na rok 2012 zaplanowano na granty NCN 858 mln zł. Osobiście mam nadzieję, że te kwoty w przyszłości jeszcze znacząco wzrosną, bo są to, moim zdaniem, jedne z najlepiej wydawanych pieniędzy w polskiej nauce, nieliczne przyznawane na zasadzie rzeczywistej konkurencji.

Kraków, 3 lutego 2012